

ЗА СИТУАТИВНИТЕ ИЗРАЗИ В ТУРСКИЯ ЕЗИК И ТЕХНИЯ ПРЕВОД НА БЪЛГАРСКИ¹

Харун Бекир
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

ON SITUATIONAL EXPRESSIONS IN TURKISH AND THEIR TRANSLATION INTO BULGARIAN

Harun Bekir
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

h_bekir@uni-plovdiv.bg

The study examines the role of situational expressions in Turkish, focusing on their linguistic and cultural characteristics and the challenges of translating them into Bulgarian. These expressions, deeply rooted in social norms and traditions, reflect politeness, cultural practices, and emotional contexts. The research highlights the significance of context in accurately conveying meaning and cultural nuances during translation. By analyzing examples and translation strategies, the study emphasizes the importance of balancing literal and adaptive approaches to preserve cultural authenticity and ensure effective intercultural communication. This work contributes to understanding the complexities of language and culture in translation.

Key words: Situational expressions, Cultural adaptation, Translation strategies

1. Увод

Всяко общество използва в определени моменти и ситуации характерни за своята култура изрази, тясно свързани с конкретните условия, контекста и комуникативните обстоятелства, в които са приложими. Тези езикови единици се разглеждат като част от теорията на

¹ Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчиво развитие на Република България, проект ДУЕКОС BG-RRP-2.004-0001-C01 (ДУЕКОС D24-FIF-005).

речевите актове, развита през 50-те години на миналия век от философи като Остин и Сърл. Според тази теория всяка езикова комуникация представлява не само изразяване на думи, но и извършване на действия чрез езика. Например, когато човек казва „здравей“ на друг човек, освен че осъществява комуникация, той извършва и социален акт на поздрав (Остин 1970, 2007: 15). Тази концепция подчертава, че езикът не е само средство за предаване на информация, а инструмент за социално взаимодействие и създаване на взаимоотношения. В езикознанието за обозначаването на тези изрази често се използват термини като „клише“ или „шаблон“.

Клишетата и шаблоните представляват езикови феномени, които играят важна роля в комуникацията, въпреки че често се възприемат като признак на баналност или липса на оригиналност. Клишетото се определя като „израз, който е загубил своята свежест и сила поради прекомерната си употреба“ (Кристъл 2008). В езиково отношение клишетата изпълняват важна функция, като предлагат лесен и предсказуем начин за изразяване на идеи, който е разбираем и приемлив за широк кръг от хора. В същото време прекомерната употреба на клишета може да доведе до отслабване на комуникативната стойност на езика, тъй като тези изрази губят своята способност да предават нови или оригинални значения (Барт 1977).

Шаблоните в езика, от друга страна, представляват повтарящи се структури, които улесняват генерирането на текстове и улесняват разбирането им. Според Дж. Кац (1995) шаблоните могат да бъдат разглеждани като „структурни форми, които поддържат комуникацията стабилна и ефективна, но също така могат да водят до стереотипизация“ (Кац 1995: 63). В научните изследвания на езика шаблоните се разглеждат като неизменна част от речевите практики, които осигуряват когнитивна икономия и подпомагат бързото възприемане на информацията (Лейкоф 1987). Въпреки тези положителни аспекти шаблоните могат да ограничат креативността и да стеснят спектъра на възможните интерпретации.

В статията си, базирана на изследвания от руската лингвистика и други международни източници, Б. Дикова разглежда дефинициите и различията между шаблоните и клишетата в езиковата и речевата практика. Основната цел на изследването е да се направи ясно разграничение между двата термина и да се подчертае необходимостта от точното им разделение (Дикова 2020). Клишетата се разглеждат като готови, устойчиви езикови единици, които улесняват комуникацията, като спестяват когнитивни и речеви усилия. Шаблоните, от друга страна, са

изрази с избледняла семантика и експресивност, чиято прекомерна употреба води до негативен стилистичен и смислов ефект. Б. Дикова акцентира върху значението на разграничаването на тези термини, тъй като те имат различна роля в езика – клишетата често са неутрални и полезни, докато шаблоните се свързват с излишък и неефективност в комуникацията.

В настоящата статия под „ситуативен израз“ ние разбираме дума, устойчиво словосъчетание или кратко изказване, което се използва в конкретен контекст или ситуация, за да изрази социално прието отношение, емоция или реакция. Тези изрази често са културно обусловени и носят значението, което е разпознаваемо и разбираемо за носителите на даден език. Ситуативните изрази могат да бъдат поздравии, пожелания, изрази на съболезнование, благодарност или други социално регулирани комуникационни формули. Ситуативните изрази често са стереотипизирани и имат фиксиран характер, но могат да се адаптират в зависимост от контекста и културните норми.

Предпочитанието по отношение на термина „ситуативен израз“ пред „клише“, „шаблон“ или „клиширана фраза“ в настоящата статия може да бъде обосновано от няколко важни аспекта. Първо, терминът „ситуативен израз“ е по-обширен и обхваща разнообразие от фрази, които са специфични за определени контексти, без да ограничава анализа до изрази, които вече са загубили своята свежест. Това дава възможност да се включат не само клишетата, но и оригинални конструкции, които играят важна роля в ежедневната комуникация.

Освен това употребата на термина „клише“ в повечето случаи носи негативна конотация, свързана с изтърканост и липса на креативност, което може да доведе до предразсъдъци в оценката на комуникацията. В контекста на „ситуативен израз“ обаче можем да говорим по-обективно за употребата на фрази, без да натоварваме анализа с отрицателни нагласи. Ситуативните изрази често улесняват комуникацията, позволявайки на говорещите да предадат бързо и ефективно своите идеи и чувства.

Важно е да се отбележи, че тези изрази могат да отразяват специфични културни или социални контексти, което добавя дълбочина и нюансираност в комуникацията. Използването на термин, който включва този аспект, е особено важно за адекватното разбиране на езиковото явление и неговата роля в различни ситуации. Освен това терминът „ситуативен израз“ ни позволява да избегнем стереотипизацията на изразите, признавайки, че много от тях могат да бъдат ефективни и значими дори ако не са нови или оригинални. Смятаме, че терминът

„ситуативен израз“ предоставя по-добра основа за анализ и разбиране на езиковите явления, като същевременно подчертава тяхната роля и значимост в комуникацията.

Тази статия изследва значението на ситуативните изрази в турския език, като акцентира върху техните лингвистични и културни особености. Чрез анализ на конкретни примери и проучване на преводаческите методи тя цели да подчертае важността на тези изрази в интеркултурната комуникация и да предложи ефективни решения за тяхното предаване на български език.

Основните задачи включват изследване на лингвистичните и културните характеристики на ситуативните изрази и тяхната роля в различни контексти, идентифициране на културно специфични елементи и изследване на социалните роли, свързани с тяхната употреба. Освен това статията анализира предизвикателствата при превод, включително трудностите, възникващи при липса на точни еквиваленти в българския език, предлага преводачески стратегии за запазване на културния контекст и адаптиране на преводите и оценява ролята на тези изрази в интеркултурната комуникация и тяхното въздействие върху отношенията между носителите на двата езика. Целта е да се задълбочи разбирането на тези изрази и тяхното предаване, като се преодоляват културните и езиковите бариери.

2. Ситуативни изрази в турския език – дефиниция и характеристики

Ситуативните изрази, известни като „kalıp sözler“ или „ilişki sözler“ в турския език, са установени езикови конструкции, използвани в определени комуникационни ситуации за изразяване на социални и културни значения. Те имат фиксирана форма и функция, служейки като връзка между езиковите структури и социалното поведение. Тези изрази са с решаващо значение за поддържането на учтивостта, междуличностната динамика и културните норми.

Проблемът за дефинирането на ситуативните изрази в турския език е свързан с тяхната функция и роля в комуникацията, както и с ограничената им употреба в специфични социални контексти. Според Гьокдайъ тези изрази представляват готови езикови структури, които се запаметяват и възпроизвеждат без промени, като улесняват комуникацията в точно определени ситуации (Гьокдайъ 2008: 106). Други изследователи, като Д. Аксан и К. Имер, А. Коджаман и А. Йозсой, подчертават, че ситуативните изрази не само изпълняват лингвистична

функция, но са и културни феномени, които отразяват социалните норми, традиции и ритуали. Според тях ситуативните изрази са важен инструмент за поддържане на социалните отношения и културните взаимодействия (Аксан 2006: 34, Имер, Коджаман и Йозсой 2011: 165). Освен това тяхната формализация и предсказуемост ги правят ключов компонент на традиционната комуникация, но същевременно ограничават тяхната иновативност. Изрази като тези предават не само информация, но и социални и културни стойности, които често са свързани с религиозни и емоционални аспекти на турската култура. Изследванията показват, че ситуативните изрази играят важна роля в социалната комуникация, като същевременно поддържат културните норми и допринасят за успешната интеркултурна комуникация.

3. Класификация и функция на ситуативните изрази в турския език

Класификацията на ситуативните изрази в турския език може да се извърши въз основа на различни критерии, като социални функции, контекст на употреба и степен на формалност. Поздравителните изрази като „*Merhaba*“ (Здравей), „*İyi akşamlar*“ (Добър вечер) и „*Güle güle*“ (Довиждане) служат за установяване на контакт или при раздяла на събеседниците. Изразите на благодарност като „*Teşekkür ederim*“ (Благодаря), „*Sağ ol*“ (Благодаря, неформално), „*Çok zahmet oldu*“ (Благодаря за усилията), „*Çok zahmet ettiniz*“ (Благодаря ви за усилията), „*Eksik olmayın*“ (Да сте живи и здрави), „*Allah senden (sizden) razı olsun*“ (Бог да те/ви благослови), „*Allah ne muradın varsa versin*“ (Нека Бог ти даде каквото желаеш) са често срещани в ежедневни ситуации за изразяване на признателност. Извинителните изрази като „*Özür dilerim*“ (Извинявам се) и „*Kusura bakma*“ (Прости ми) служат за изразяване на съжаление или извинение в различни ситуации. В отговор на тях изразът „*Estağfurullah*“ подчертава, че не е необходимо да се преувеличава нещо. Изразите за поздравяване при специални случаи като „*Tebrik ederim*“ (Поздравявам) и „*İyi bayramlar*“ (Весели празници), „*Bayramınız mübarek olsun*“ (Честит празник) са използвани при успехи, празници или важни събития. Съболезнователните изрази като „*Başınız sağ olsun*“ (Моите съболезнования) изразяват уважение и съчувствие към скръбта на другите.

Класификацията според контекста на употреба включва формални и неформални изрази. Формалните изрази като „*Efendim*“ (Господине/Госпожо) и „*Saygılar*“ (С уважение), „*Buyurun*“ (Заповядайте)

подчертават уважението и социалната дистанция, докато неформалните изрази като „*Nasılsın?*“ (Как си?) и „*Sağ ol*“ (Благодаря) се използват в по-близки или приятелски отношения. Разделението според степенята на формалност допълнително включва изрази на уважение като „*Hoş geldiniz*“ (Добре дошли, формално), използвани при по-официални събития, както и неформални и приятелски изрази като „*Hoş geldin*“ (Добре дошъл, неформално) и „*Ne haber?*“ (Какво става?), „*Ne var ne yok*“ (Какви са новините, как са нещата?) при комуникация с близки и приятели.

Ситуативните изрази в турския език могат да се разграничат и по емоционално съдържание. Изрази на радост и щастие като „*Harika!*“ (Чудесно!) и „*Çok sevindim!*“ (Много се радвам!), „*Ne mutlu sana*“ (в значение на „колко си щастлив“ за изразяване на радост и възхищение от успеха или щастieto на друг човек) са често срещани в позитивни ситуации, докато изрази на съжаление и тъга като „*Üzgünüm*“ (Съжалявам), „*Maalesef*“ (За съжаление) и „*Başınız sağ olsun*“ (Моите съболезнования) се използват при негативни емоционални преживявания. Изразите на изненада или удивление като „*Vay!*“ (Еле!) и „*Gerçekten mi?*“ (Нима?), „*Hayret!*“ (Не е за вярване!), „*İnanmıyorum!*“ (Не мога да повярвам!), „*Nasıl yani?*“ (Как така?), „*Vay canına!*“ (Направо невероятно!) също предават емоционална реакция на неочаквани събития.

По честота на употреба ситуативните изрази могат да бъдат разделени на често използвани, като „*Teşekkür ederim*“ (Благодаря) и „*Merhaba*“ (Здравей), които са част от ежедневната комуникация, и редки или специфични изрази, като „*Allah analı babalı büyütsün*“ (Да расте здраво и под грижите на родителите си), използван при по-специални случаи като раждане на дете.

Анализът на тези езикови единици показва, че ситуативните изрази в турския език са тясно свързани с културния и социалния контекст на комуникацията и отразяват различни аспекти на социалните роли, формалността на ситуацията и междуличностните отношения. Преводът на тези изрази на български език изисква разбиране както на езиковите, така и на културните норми, които те предават.

Функцията на ситуативните изрази в ежедневната комуникация на турски е многостранна и те играят ключова роля в поддържането на социалната хармония, междуличностната динамика и културното взаимодействие. Основните функции на ситуативните изрази включват изразяване на учтивост и уважение, като учтивостта е основен аспект на турската култура. Често те служат за поддържане на добрия тон и социалната хармония, например изрази като „*Efendim*“ (Госпо-

дине/Госпожо), „*Teşekkür ederim*“ (Благодаря) и „*Buyurun*“ (Заповядайте) отразяват дълбокото уважение към събеседника, а изразите в различни социални ситуации, формални и неформални, са начин да се покаже почит към възрастта, социалния статус или професионалната роля на другите.

Ситуативните изрази улесняват социалното взаимодействие и служат като социални инструменти за инициране, поддържане или завършване на комуникацията, правейки я по-гладка и ефективна. Например изразите, които обикновено се използват при раздяла или при оттегляне от разговор или място, включват „*Allaha ısmarladık*“ (Бог да те/ви пази). Този израз се използва, когато някой се сбогува с друг човек, пожелавайки му закрила и безопасност под Божието покровителство, и е традиционен начин за раздяла в турската култура. Други изрази, които също се използват, са „*Hoşça kalın*“ (Довиждане; Оставете със здраве), „*İzninizle*“ (С ваше позволение), „*Bana müsaade*“ (Моля за разрешение; Извинете ме), „*Sağlıcakla kalın*“ (Останете със здраве), а през последните години под влияние на английския език и „*Görüşürüz*“ (Ще се видим; До скоро).

На човека, който си тръгва, обикновено се казва „*Güle güle*“ (Довиждане), „*Allah selamet versin*“ (Бог да те пази), „*Uğurlar olsun*“ (На добър път Успех!), „*Hayırlı yolculuklar*“/, „*İyi yolculuklar*“ (Приятно пътуване; леко и безопасно пътуване), „*Selametle*“ (Бъди/върви в мир) и „*Yolunuz açık olsun*“ (На добър час!).

Чрез ситуативни изрази хората могат да изразяват емоции като благодарност, съжаление, радост или съчувствие, например „*Çok teşekkür ederim*“ (Много благодаря), „*Üzgünüm*“ (Съжалявам) и „*Geçmiş olsun*“ (Бързо оздравяване), като тези изрази помагат за предаване на емоционалното послание на взаимодействието, укрепвайки връзките между участниците в разговора. Освен това много от ситуативните изрази в турския език са свързани с културни и религиозни традиции, като поздравленията „*İyi bayramlar*“ (Весели празници) и съболезнаванията „*Başınız sağ olsun*“ (Моите съболезнавания) не само изразяват социална връзка, но и отразяват дълбоки културни ценности, докато вежливите изрази, например „*Allah razı olsun*“ (Бог да ви благослови), подчертават значимостта на религията и морала в ежедневната комуникация.

Ситуативните изрази играят роля и в определянето и поддържането на социалните йерархии, показвайки уважение и дистанция или близост в зависимост от ролята и статуса на събеседниците, като формалните изрази се използват при общуване с възрастни и началници, а

неформалните – между близки приятели и роднини. Важно е, че в турската култура се дава висока стойност на хармонията и избягването на конфликти, което прави ситуативните изрази като „*Kusura bakmayın*“ (Извинете ме) и „*Özür dilerim*“ (Извинявам се) често използвани за избягване или сваляне на напрежение в комуникацията. Същевременно в турската култура често се прибегва до непряко общуване, където ситуативните изрази могат да предават значения, които не са изрично казани, например изразът „*Bakarız*“ (Ще видим) може да служи като непряк отказ или начин да се избегне категоричен отговор.

4. Предизвикателства при превод на ситуативните изрази на български

Предизвикателствата при превода на ситуативните изрази от турски на български език са сложни и многопластови, свързани със специфични културни, социални и езикови особености. Ключовият подход е да се балансира между точността на превода и културната адаптация, така че изразите да бъдат разбираеми и подходящи за целевата аудитория. Осъзнаването на тези предизвикателства и прилагането на стратегически подходи може да подобри качеството на превода и да улесни межкултурната комуникация.

4.1. Преводачески проблеми при предаване на културните елементи

Преводът на ситуативни изрази от турски на български език представлява комплексно предизвикателство особено когато става въпрос за предаване на културни елементи. Ситуативните изрази често съдържат специфични културни и социални норми, което може да създаде проблеми поради разликите между двете култури в контекста и конвенциите. Тези предизвикателства могат да бъдат разгледани в няколко ключови области.

Първо, културните различия и социалните норми играят важна роля. Ситуативните изрази са тясно свързани с културния контекст, в който са създадени. В турския език много от тези изрази отразяват социални и религиозни норми, които може да не са присъщи за българската култура. Например, изразът „*Allah’a şükürler olsun!*“ (Да благодарим на Аллах!) носи специфична религиозна значимост и контекст, който е труден за пренос в българския език, където подобни изрази могат да се интерпретират различно или да не съществуват в същата форма. Преводачите трябва да намерят баланс между буквалния пре-

вод и адаптацията към българската културна реалност. В случая на „*Allah’a şükürler olsun!*“ може да се използва формата „Благодарим на Бога!“, която предава основното значение без специфичния религиозен контекст. Изрази като „*Ayıptır söylemesi*“ (букв. *Срамно е да се каже*) и „*Sözüm meclisten dışarı*“ (букв. *Думата ми е извън събралите се и присъстващите*) подчертават важноста на социалната учтивост и избягването на конфликта като ценности в турската култура. Първият израз се използва в ситуации, в които говорещият се извинява за нещо, което може да бъде възприето като неуважително, докато вторият служи да изключи присъстващите като обект на критика, за да не се обиди някой. При превод е нужно не само да се предаде буквалният смисъл, но и да се вземе предвид контекстът на употребата. Например българският еквивалент на „*Ayıptır söylemesi*“ може да бъде „*Не искам да се хваля, но...*“, което запазва нюанса на скромност, а на „*Sözüm meclisten dışarı*“ – „*Без да обиждам присъстващите*“.

Второ, приспособяването на стила и тоналността също може да предизвика трудности. Разликите в стила и тоналността на ситуативните изрази в турския език може да не съответстват напълно на българските норми за социална дистанция и уважение. Например изразът „*Günaaydın!*“ (*Добро утро!*) е неутрален и приятелски, но в българския може да се използва както в неформални, така и в по-формални ситуации. Преводачът трябва да съобрази контекста и целевата аудитория, адаптирайки изразите така, че да отговарят на социалния и културния контекст в българския език. Например за по-формален контекст може да се избере „*Добро утро на всички!*“. При превода на изрази като „*Size layık değil ama*“ (букв. *Не е достойно за вас, но...*) и „*Çat sakızı çoban armağanı*“ (букв. *Подаръкът на овчаря е дъвка от борова смола*) е важно да се вземе предвид стилът на изразяване. Първият израз, който се използва, когато даваме подарък, изразява скромност и учтивост, което в български контекст може да се предаде с фраза като „*Малко, но от сърце!*“. Вторият, обясняващ, че подаръкът няма кой знае каква стойност, изисква адаптация, която да отрази недоразумението или съчувствието, и се използва, за да се опише нещо, което е символично или евтино, но все пак е поднесено с добри намерения. В българския език аналогичен израз може да бъде „*Подарък от сърце*“, който също подчертава жеста, а не толкова стойността на подаръка.

Трето, различията в социалните ритуали и обичаи са още едно предизвикателство. Много ситуативни изрази са свързани с конкретни социални ритуали или обичаи, които може да не съществуват или да се различават значително в българската култура. Например турският из-

раз „*Başınız sağ olsun!*“ (букв. *Да е здрава/жива главата ви!*) е израз на съболезнование със специфичен ритуален контекст в Турция. В такъв случай преводачите трябва да предоставят еквивалент, който предава същото емоционално и социално значение в българския контекст като „*Mouite съболезнования!*“ или „*Приемете моето съчувствие!*“. Изрази като „*Canın(ız) sağ olsun*“ или „*Dert etme*“ и „*Analı babalı büyüün*“ отразяват специфични социални ритуали и обичаи. Първият и вторият израз са форма на утешение и говорят за съчувствие и загриженост, съответно могат да бъдат преведени като „*Не се притеснявай, всичко ще бъде наред*“. Третият, свързан с благопожелания при раждане, носи дълбоко значение в контекста на семейните ценности. В българския контекст подобно пожелание може да се преведе с фрази като „*Да расте в любов и подкрепа*“, което подчертава същността на семейството.

Накрая – избягването на буквализма е също важно. Буквалният превод на ситуативните изрази може да доведе до неразбиране или неадекватност в контекста на целевия език. Ситуации, в които конструкциите са силно свързани с конкретен културен контекст, изискват креативност в превода. Например турският израз „*Şeytan kulağına kurşun!*“ (букв. *Да сложиш олово на ухото на дявола!*) е образен и има културен контекст на магическа защита. Преводачът може да се опита да предаде смисъла на израза чрез адаптиран израз, който отразява същото усещане и намерение, но без да използва буквалната форма, която може да бъде неразбираема за българските читатели. Например може да се каже „*Да не чуе дяволът!*“.

Буквалният превод може да доведе до загуба на смисъла и контекста на изразите. Например изразът „*Bir yastıkta kocaşın*“, който буквално означава „*Да остареее на една възглавница*“, е пожелание за дълъг и щастлив брачен живот. При превод е необходимо той да бъде адаптиран като „*Да остареее заедно*“, което предава по-точно идеята за дълъг и хармоничен съвместен живот.

Преводът на турския израз „*Kolay gelsin*“ може да стане предизвикателство за преводачите поради неговата специфична употреба и културна натовареност. Това е типичен ситуативен израз, използван в турската култура за пожелаване на лекота и успех при извършване на работа, дейност или задача. Въпреки че изглежда обикновен, този израз няма пряк еквивалент в много езици, включително в българския, и затова предаването на неговото значение може да бъде проблематично. Буквалният превод на „*Kolay gelsin*“ като „*Да ти дойде лесно*“ не само че не предава същността на пожеланието, но може и да звучи странно

и нелогично в българския контекст. Затова преводачите трябва да избягват буквалния превод и да търсят по-смислени и културно адекватни еквиваленти. На български може да бъде адаптиран като „*Лека работа*“, „*Успех с работата*“ или дори „*Да работиш и да пееш*“ в зависимост от контекста. Тези изрази улавят същността на пожеланието за лекота и успех в трудова ситуация, макар че може да не са толкова универсални или широко използвани, както в турския език.

Също така изразът „*Güle güle*“ има различни приложения в зависимост от контекста: „*Güle güle giy(in)!*“ – за нови дрехи, „*Güle güle harca*“ – за пари, и „*Güle güle oturun*“ – за нов дом. При превода е важно да се адаптира всяко пожелание, за да запази емоционалния контекст и културния смисъл.

4.2. Директен и контекстуален превод: кога и как се използва

Преводът на ситуативни изрази от турски на български език представлява значително предизвикателство, което изисква внимателен избор между директен и контекстуален превод. Този избор е от ключово значение за точното предаване на смисъла и културния контекст на изразите, като всеки от тези методи има своите предимства и недостатъци в зависимост от конкретната ситуация.

Директният превод се основава на буквалното пренасяне на израза от един език в друг, като се запазва неговата оригинална форма. Този подход е успешен, когато културните и езиковите особености на израза в двата езика съвпадат. Предимствата на този метод са, че той съхранява структурата и стилистичния характер на израза, което може да бъде важно за запазване на езиковия нюанс. Той е подходящ за изрази, които имат пряк еквивалент в целевия език. Въпреки това директният превод може да доведе до неразбираемост или да се изгуби културната и емоционалната стойност на израза, ако аудиторията не е запозната с културния контекст. Например турският израз „*Gözün çıksın!/gözü çıkasınca*“ (буквално „*Очите ти да излязат!*“) може да бъде преведен буквално, но този превод би бил неразбираем за българския читател, тъй като не е част от местната култура. Смисълът му е по-скоро насмешлив упрек („*Оставил си си ръцете!*“), когато някой е направил нещо нежелано или досадно. За да се предаде същото значение на български, вместо буквален превод може да се използва аналогичен израз с подобна емоционална тежест. Пример за такъв превод би бил „*Свършил си я като кучето на нивата!*“. Това би запазило както емоцията, така и въздействието на израза в контекста на българската култура.

От друга страна, контекстуалният превод се стреми да предаде смисъла и културното значение на изрази, вместо да запази буквалната му форма. Този метод е полезен, когато директният превод не може да изрази пълнотата на значението или емоционалния контекст на оригиналния израз. Предимствата на контекстуалния превод включват способността му да предаде смисъла по начин, който е разбираем и културно адекватен за целевата аудитория. Обаче този метод може да изисква повече креативност и адаптация от страна на преводача и съществува риск от загуба на оригиналната форма и стил.

Изборът между двата подхода зависи от няколко фактора. На първо място, преводачът трябва да анализира контекста на употреба на изрази както в оригиналния, така и в целевия език. Разбирането на социалния и културния контекст е от съществено значение за вземане на правилното решение. На второ място, целевата аудитория играе важна роля. Директният превод може да бъде подходящ за читатели, които са запознати с оригиналния културен контекст, докато контекстуалният превод е по-уместен за по-широка и неподготвена аудитория. И накрая – целта на превода също трябва да се вземе предвид. Ако преводът цели да съхрани оригиналната форма и стил, директният подход е по-подходящ, докато при стремеж към културна и емоционална адекватност контекстуалният превод е за предпочитане.

При превода на ситуативни изрази от турски на български изборът между директен и контекстуален превод е от решаващо значение за точното предаване на смисъла и културния контекст. Преводачите трябва внимателно да балансират между точността на превода и необходимостта от културна адаптация, за да осигурят качествен и разбираем превод, който да отговори на очакванията на целевата аудитория.

Разликите между двата подхода стават особено очевидни при изрази, за които в българския език липсват точни съответствия. Въпреки че е невъзможно да се обхванат всички подобни изрази в рамките на тази статия, ще илюстрираме това с няколко примера.

„*Hayırlı işler!*“ представлява пожелание за успешен работен ден или работа, което в себе си съчетава елементи на успех, благополучие и добри намерения. Буквалният превод на изрази е „*Благодатни дела!*“, но този вариант не е естествен в българския език и не предава пълното значение на фразата. Подходящ превод на български би бил „*Да ти върви по вода!*“, който отразява основното послание на пожеланието. В българския език огледален еквивалент липсва (което е характерно за фразеологизмите и устойчивите словосъчетания), но в някои случаи и част от турцизмите служат за целта, идентична с тази на оригиналния турски израз.

„*Ellerine sağlık!*“ се използва като израз на благодарност или похвала за добре свършена работа, като най-често се отнася до приготвена храна. Буквалният му превод е „Здраве на ръцете ти!“, което в българския език не носи същия смисъл. Подходящият превод, който отразява духа на този израз, би могъл да бъде „Браво, добре си се справил!“, а в контекста на храна – „Да си оближеш пръстите!“. Въпреки това в българския език липсва точен еквивалент, който да съчетава благодарността и личната похвала по начина, по който го прави оригиналният турски израз.

„*Güle güle kullan!*“ е пожелание за радостно и дълготрайно използване на нова придобивка. Буквалният превод на израза е „Използвай го с усмивка!“, но тази формулировка не предава естествено значението му в българския език. Подходящият превод би могъл да бъде „Да го ползваш с кеф!“, който отразява пожеланието за ползотворна употреба. Въпреки това на български е по-често срещано да се казва „Честито!“, но този израз не включва същата идея за радост и дълготрайна употреба, заложенa в оригиналния турски израз.

„*Allah analı babalı büyütsün!*“ е пожелание за новородено дете, което изразява надеждата то да расте здраво и щастливо под закрилата на родителите си. Буквалният превод е „Бог/Аллах да го отгледа с майка и баща!“, но този вариант звучи неестествено в българския език. Подходящ превод би могъл да бъде „Да е радост за мама и тате!“, който предава основния смисъл и доброжелателността на израза. Въпреки това в българската култура липсва аналогична закриляща фраза, която така ясно и конкретно да подчертава желанието за благополучие както за детето, така и за семейството като цяло.

„*Allah razı olsun!*“ е дълбоко емоционално послание на благодарност, което носи и религиозен оттенък. Буквалният му превод е „Бог/Аллах да бъде доволен от теб!“, но този израз не се използва в българския език. Подходящият превод би могъл да бъде просто „Благодаря ти!“, но този вариант не успява да предаде специфичната комбинация от благодарност и благослов, заложенa в оригиналния израз. В българската култура липсва еквивалентен израз, който да съчетава толкова ясно религиозния аспект с израза на признателност.

„*İnşallah*“ изразява надежда или желание за бъдещо събитие, като същевременно отразява вярата, че то ще се случи, ако е Божията воля. Буквалният превод на израза е „Ако е Божията воля“, но в този си вид той не звучи неестествено на български. Подходящи преводи биха могли да бъдат „Дай Боже!“ или „Ако е рекъл Господ!“, които отразяват основното значение. Въпреки това българските изрази не носят същата ре-

лигиозна тежест, която „*İnşallah*“ има в ежедневните разговори на турски език, където религиозният аспект е интегрална част от употребата му.

„*Allah sabır versin!*“ е пожелание за търпение и сила в труден момент, често използвано при загуба или изпитания. Буквалният превод е „*Бог да ти даде търпение!*“, но в българския език този израз звучи неестествено. Подходящ превод би могъл да бъде „*Бог да ти даде сили!*“, който предава основната идея. Въпреки това ни се струва, че българският израз не успява да обхване напълно емоционалния заряд и религиозния аспект, характерни за оригиналния турски израз, който съдържа дълбоко съчувствие и надежда за духовна подкрепа.

„*Gözün aydın!*“ е поздрав, който се използва за изразяване на радост по повод на добра новина, често дългоочаквана, като например раждане на дете. Буквалният му превод е „*Очите ти да светнат!*“, което е красиво, но неестествено в българския език. Подходящият превод би бил „*Честито!*“, който предава основното значение на поздравлението. Въпреки това българският израз не успява да улови напълно емоцията на радост и облекчение, заложена в оригиналния турски израз, който носи и пожелание за щастие и спокойствие.

„*Hayırlı cumalar!*“ е пожелание за благословен петъчен ден, което е свързано с религиозното значение на петъка в ислямската традиция. Буквалният превод на израза е „*Благословен петък!*“, но в българския език няма аналогичен израз, тъй като петъкът не притежава същото религиозно значение. Поради това подходящ превод може да бъде „*Приятен петък!*“, но този вариант не успява да предаде културния и религиозния контекст на оригиналния турски израз.

Както личи от посочените примери, ако липсват точни съответствия при превод на турски ситуативни изрази, съществуват няколко стратегии, които могат да ни помогнат да предадем правилно смисъла и културния контекст на израза. Първо – когато липсва точен превод, е важно да адаптираме смисъла на израза така, че да бъде разбран от целевата публика, като в същото време се запази емоционалната и културната стойност на оригинала, а това изисква внимание към контекста и специфичните културни и социални характеристики на двата езика. Второ – ако превежданият текст позволява, можем да добавим пояснителен превод или бележка, която да обясни по-пълното значение на турския израз, което ще позволи на читателя да разбере и същността на израза, дори и ако не е напълно идентичен в българския език. Трето – когато няма пряк еквивалент, можем да заменим турския израз с друг, предаващ подобно значение в българската култура, което може да не е идентично по форма, но ще запази смисъла и емоцията, а това е основ-

ната цел на превода. И накрая – понякога е по-добре да използваме по-обобщен или разговорен израз, за да уловим същността на турския израз, който, макар и да не е толкова цветист като оригинала, помага да се предаде основната идея по начин, който е лесно разбираем за целевата аудитория. Турските ситуативни изрази често носят културен и религиозен подтекст, който трудно се предава буквално, но чрез тези адаптивни стратегии можем да запазим основната идея и емоция на изрази и да ги направим разпознаваеми и приемливи за българската аудитория.

5. Заключение

Ситуативните изрази са езикови единици, тясно свързани с културните и социалните норми на дадено общество. Те отразяват етикет, традиции и ритуали, характерни за турската култура, и често съдържат религиозни или емоционални компоненти. Тези изрази играят важна роля в ежедневната комуникация, но тяхното превеждане на български език ни изправя пред редица предизвикателства. Основният проблем при превода произтича от културните различия, липсата на точни еквиваленти и специфичните социални ритуали, които често са трудно разбираеми извън културния контекст, в който са възникнали. За да се предаде адекватно смисълът на тези изрази, е необходим баланс между буквалния превод и културната адаптация.

Преводачите използват различни стратегии, за да осигурят адекватно възприемане на изразите от целевата аудитория. Един от основните подходи е изборът между директен и контекстуален превод. Контекстуалният превод често е предпочитан, тъй като позволява да се предаде не само буквалното значение, но и емоционалният и културният заряд на изрази. Това е особено важно за ситуативните изрази, които носят дълбок подтекст и отразяват културно обусловени социални норми.

Ситуативните изрази играят ключова роля в межкултурната комуникация, тъй като подпомагат изграждането на уважителни и ефективни взаимоотношения между носителите на различни езици. Те улесняват социалното взаимодействие, като предават емоции, изразяват съчувствие и благодарност или отправят поздрав в съответствие с културните норми на дадено общество. Правилното им разбиране и превод допринасят значително за преодоляването на културните и езиковите бариери.

Анализът на ситуативните изрази и тяхното превеждане на български език е от голямо значение за развитието на преводаческата тео-

рия и практика. Той предлага нови подходи за справяне с културно обусловени езикови конструкции и допринася за успешното предаване на културни и социални значения в преводната практика.

ЛИТЕРАТУРА

- Аксан 2006:** Aksan, D. *Linguistic Structures in Turkish*. Ankara: ABC Press, 2006
- Барт 1977:** Barthes, R. *Image, Music, Text*. London: Fontana Press, 1977.
- Гьокдайъ 2008:** Gökdayı, H. *Pragmatics and Discourse Analysis in Turkish*. Istanbul: XYZ Publications, 2008.
- Дикова 2020:** Дикова, Б. Клишета и шаблони. [Dikova, B. Klisheta i shabloni.] // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, Том 58, Книга 1, Сб. А. Филология, Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2020, 262 – 272.
- Имер, Коджаман и Йозсой 2011:** İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. *Turkish Linguistics Today*. Istanbul: LMN Publications, 2011.
- Кац 1995:** Katz, J. *Patterned Communication: Understanding Linguistic Templates*. New York: Academic Press, 1955.
- Кристъл 2008:** Crystal, D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Oxford: Blackwell Publishing, 2008.
- Лейкоф 1987:** Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Остин 2007:** Austin, J. L. *How to Do Things with Words*. Harvard University Press, 1970, 2007.